

DR JAKUB NIEDBALSKI

Uniwersytet Łódzki

WYBRANE INSTYTUCJONALNE ORAZ PRAWNO-ADMINISTRACYJNE INSTRUMENTY WSPARCIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE W POLSCE

ABSTRAKT

Artykuł ma charakter przeglądowy i dotyczy problematyki wybranych form wsparcia osób niepełnosprawnych intelektualnie w Polsce. Celem artykułu jest prezentacja i ocena zasadności oraz funkcjonalności podstawowych instrumentów wsparcia osób niepełnosprawnych intelektualnie w wymiarze prawnym oraz społecznym, a także określenie pozycji tej kategorii mieszkańców naszego kraju w ramach systemu edukacji, zatrudnienia oraz prowadzonej wobec nich polityki aktywizacji zawodowej. Kwestie związane z sytuacją osób niepełnosprawnych intelektualnie traktuję w sposób holistyczny, pokazując tendencje dotyczące uwarunkowań systemowych nadających kształt idei normalizacji oraz stanowiących fundament dla prowadzonej wobec nich polityki integracji społecznej.

Współcześnie o wartości człowieka decydują posiadane przez niego cechy i przymioty, które są powszechnie pożądanymi przez innych ludzi. A im więcej trudnych osiągalnych przymiotów jest w zasięgu danej osoby, tym wyższy jest jej status oraz pozycja społeczna. Takie wartości jak dobra materialne, wykształcenie, dobrze płatna praca, sprawność fizyczna, czy piękno itd., leżą u podstaw kryteriów oceny społecznej człowieka. Miejsce jednostki w życiu zbiorowości wyznacza też poziom szeroko rozumianej sprawności. Hołduje się przede wszystkim tendencji wyróżnienia jednostek pełnosprawnych, a w szczególności odznaczających się uzdolnieniami korzystnymi społecznie. W tym kontekście człowiek, który nie tylko nie posiada owych przymiotów, ale wręcz jest poniżej społecznej „normy”, ma nikłe szanse, aby zaistnieć w świadomości innych jako osoba wartościowa. Sytuacja taka dotyczy m.in. ludzi upośledzonych umysłowo. Osoby odchy-

lone od normy, najczęściej z powodu niewłaściwego traktowania ich potrzeb ze strony ludzi normalnych, nie mają zapewnionego odpowiedniego startu życiowego.

Wadliwy stosunek społeczeństwa stanowi więc barierę, którą trudno jest pokonać własnymi siłami osobom niepełnosprawnym. Toteż ważne staje się rozpoznanie i uaktywnienie różnorodnych mechanizmów, systemów wsparcia, warunkujących pomyślny przebieg rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną (Głodkowska, Giryński, 2006, s. 5). Elementarnym czynnikiem w procesie dostosowania osób niepełnosprawnych do życia w społeczeństwie jest rehabilitacja społeczna, która ma na celu integrację osoby niepełnosprawnej ze społeczeństwem (Gierba-Grodzicka, 2006, s. 73). Wymaga to zaangażowania różnych służb społecznych z koniecznością koordynowania działań na poziomie sektorów życia społeczno-politycznego i gospodarczego (Głodkowska, Giryński, 2006, s. 6). Niezbędne jest zatem wsparcie tej kategorii obywateli przez instytucje państwowe, organizacje pozarządowe, a także odpowiednią konstrukcją przepisów prawa gwarantującego z jednej strony ochronę z drugiej zaś określone przywileje możliwie najlepiej „neutralizujące” nierówności wynikające z uszczerbku fizycznego lub umysłowego osób niepełnosprawnych.

W związku z tym w artykule zaprezentuję działania rewalidacyjne organizowane przez profesjonalistów i instytucje państwowe oraz charakter wsparcia dla osób upośledzonych umysłowo w polskim systemie prawa, co sprzyjać ma indywidualnemu rozwojowi i wykorzystaniu posiadanych przez jednostkę upośledzoną umysłowo zasobów psychofizycznych oraz zmierzać ma do włączenia tej kategorii obywateli w nurt życia społecznego (Żuraw, 2008, s. 32).

SPOŁECZNY WIZERUNEK OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNEJ INTELEKTUALNIE

Osoby niepełnosprawne oceniane są bardzo często jako ludzie słabi, lękliwi, wycofani, nerwowi, niepewni siebie, niezadowoleni z życia itd. Cechy te stanowią element stereotypu i uogólnionego obrazu osoby niepełnosprawnej w społeczeństwie (Ostrowska, 1997, s. 76). Poprzez przypisanie etykiety słabości, czy lękliwości eliminuje się ich z wielu aktywności oraz dziedzin życia społecznego. Z góry, taką osobę „skazuje się” niejako na wykluczenie i marginalizację, a więc pozostawanie poza głównym nurtem życia społecznego. Osoby niepełnosprawne postrzegane są jako zasługują-

ce na współczucie, a nie jako partnerzy różnych przedsięwzięć życiowych. Jak podaje Antonina Ostrowska (1997, s. 77), „można wyróżnić dwie kategorie czynników, które oddają społeczną charakterystykę osoby upośledzonej. Są to mianowicie, koncentrowanie się na słabościach i ograniczeniach psychicznych jednostki, a także wszystkie te cechy, które utrudniają jej interakcje z otoczeniem”. Taki sposób ujmowania upośledzenia społecznego i postrzegania osób niepełnosprawnych intelektualnie sprzyja podtrzymywaniu stereotypów a także ugruntowywaniu negatywnych etykiet na temat ludzi z niedorozwojem umysłowym. W konsekwencji prowadzi to do powstawania barier utrudniających bądź wręcz uniemożliwiających w pewnych przypadkach funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną w społeczeństwie, czego następstwem jest ich wykluczenie i marginalizacja (Żółkowska, 2004, s. 281). Owe bariery pojawiają się na wszystkich niemalże płaszczyznach życia i dotyczą m.in. systemu edukacji, gdzie następuje podział i segregacja bowiem osoby upośledzone mają gorszy start ze względu na niewielkie umiejętności, ale także brak możliwości ich nabycia w trakcie nauki szkolnej (Barnes, Mercer, 2008, s. 55). Ponadto takie trudności obserwuje się w zakresie zatrudnienia na rynku pracy, ponieważ osoby z upośledzeniem umysłowym są zazwyczaj traktowane jako „niepełnowartościowi” pracownicy (nawet w porównaniu z grupą osób z niepełnosprawnością fizyczną), bądź w ogóle nie bierze się ich pod uwagę nawet jako potencjalnych kandydatów do pracy (tamże, s. 59–60). Ale kwestie barier i ograniczeń można potraktować szerzej i odnieść je do życia prywatnego i sfery intymnej. Nadal bowiem utrzymuje się w społeczeństwie przekonanie o tym, że osoby upośledzone umysłowo nie wykazują zainteresowania w tym zakresie lub po prostu bagatelizuje się wszelkie związane z tym objawy, co *de facto* odbiera im prawo samodzielnego decydowania o sobie, niezależności oraz autonomii w zakresie tak drażliwych sfer jak życie intymne i seksualne. Takie postępowanie jednych ludzi w stosunku do drugich ma, zgodnie ze słowami Stanisława Kowalika (1989, s. 160–161), „dyskryminujący charakter. Według tego autora, objawia się on poprzez: odmawianie osobom niepełnosprawnym intelektualnie równego traktowania lub praw, które przysługują całej zbiorowości; odmowa ta jest nieuzasadniona merytorycznie; opiera się na arbitralnym zaliczeniu tych osób do określonej kategorii społecznej; wobec której formułowane są uprzedzenia społeczne”.

Jednym z najważniejszych warunków przełamania krążących stereotypów oraz nieuzasadnionych i niemających oparcia w rzeczywistości sądów,

a z drugiej strony możliwości stworzenia warunków pełnoprawnego uczestnictwa osób z niepełnosprawnością intelektualną w życiu społecznym, jest świadomość otoczenia w zakresie możliwości funkcjonowania społecznego tej kategorii osób, ich potrzeb i praw, a przede wszystkim wartości, jakie mogą one wnieść w życie społeczne (Żółkowska, 2004, s. 269).

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że postawy społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych ewaluowały od „prawa naturalnej selekcji poprzez dyskryminację, wyniszczenie, postawę izolacji, segregację do obecnie propagowanej opieki oraz integracji” (Olszewski, 2005, s. 107). Proces włączania osób niepełnosprawnych we wszelkie sfery życia ludzi sprawnych na zasadach równouprawnienia i koegzystencji odbywa się współcześnie zgodnie z zasadami idei integracji i normalizacji (Krause, 2004, s. 40).

Spoleczna integracja jako zjawisko dotyczące różnych ludzi, grup społecznych definiowana jest jako „zwarłość społeczna, zespolenie i zharmonizowanie elementów zbiorowości społecznej, rozumiane jako intensywność i częstotliwość kontaktów między członkami danej zbiorowości oraz jako akceptacja w jej obrębie wspólnych systemów wartości, norm, ocen” (Żółkowska, 2004, s. 282). Stworzenie warunków integracyjnych jest w dużym stopniu konsekwencją procesu normalizacji, która jest działaniem polegającym na posługiwaniu się standardowymi, uznawanymi za normalne środkami, celem umożliwienia osobom niepełnosprawnym podejmowania większości powszechnie występujących ról społecznych (Krause, 2004, s. 47). Jednocześnie normalizacja łączy się z zapewnieniem doświadczenia życiowego i warunków bytowych nie różniących się od uznanych za typowe i normalne w danej zbiorowości. Amadeusz Krause (tamże) wyróżnia cztery kluczowe elementy zawarte w pojęciu normalizacji: prawo do bycia akceptowanym jako pełnoprawny członek społeczeństwa; prawa do bycia traktowanym godnie i z szacunkiem; prawo do dokonywania wyborów; prawo do sprawowania kontroli nad swoim życiem.

W związku z powyższym w artykule zaprezentowane zostaną jedno z najważniejszych form pomocy oraz wsparcia, jakie oferowane jest za pośrednictwem instytucji państwowych, począwszy od specjalistycznego systemu szkolnictwa, poprzez instrumenty wspomagające osoby niepełnosprawne intelektualnie na rynku pracy, a na narzędziach prawno-administracyjnej ochrony skończywszy.

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE INTELEKTUALNIE WOBEC SYSTEMU EDUKACJI, ZATRUDNIENIA I AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ

Podążając w kierunku normalizacji życia osób niepełnosprawnych intelektualnie, wyrównywania szans na płaszczyźnie społecznej, zawodowej i osobistej, a także szeroko rozumianej integracji, wskazuje się często na potrzebę przygotowania człowieka upośledzonego do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Proces przygotowania jednostki niepełnosprawnej intelektualnie, zwany rewalidacją, ma na celu wyrobienie odpowiednich sprawności fizycznych, psychicznych, społecznych i zawodowych, które takie uczestnictwo realnie umożliwią (Giryński, Przybylski, 1993, s. 7).

Od pewnego już czasu, jak pisze Janina Wyczesany (1998, s. 46), obserwuje się wzrost znaczenia pracy rewalidacyjnej z osobami upośledzonymi umysłowo. Przyczyną tego stanu rzeczy był i jest obecnie, rozwój idei humanitaryzmu oraz postęp naukowy (szczególnie osiągnięcia medycyny, fizjologii, psychologii, nauk społecznych). Ponadto ważną rolę odgrywają – o czym już wspominałem – względy społeczno-ekonomiczne i prawne.

W literaturze poświęconej problematyce uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, dużą wagę przywiązuje się do systemu szkolnictwa. Instytucje edukacji są bowiem tym miejscem, w którym proces rewalidacji powinien być faktycznie realizowany (Giryński, Przybylski, 1993, s. 7). „Podstawowe cele kształcenia upośledzonych umysłowo zmierzają do optymalnego ich rozwoju i pełnego przystosowania do życia społecznego w granicach indywidualnej wydolności każdej jednostki” (Wyczesany, 1998, s. 47).

Zdaniem Ottona Lipkowskiego (1977), do najważniejszych zasad rewalidacji należą:

Po pierwsze, zasada akceptacji, która polega na kształtowaniu stosunku społeczeństwa do jednostek upośledzonych umysłowo, aby uznając trudności rozwojowe tych osób, nie zaniedbywało wszelkich form opieki i pomocy dla nich, czyli, „aby obowiązki społeczne były podejmowane w pełni gotowości w stosunku do potrzeb osób odchylonych od normy”;

Po drugie, to zasada pomocy, a więc dbałość o aktywizację sił biologicznych wychowanka, aby go usamodzielnic i wytworzyć odpowiednią atmosferę w środowisku (nie dopuszczając jednak do przesadnej ochrony szkodliwej dla rozwoju);

Po trzecie, to zasada indywidualizacji, czyli dostosowania nauczania do indywidualnych właściwości dziecka oraz uwzględnienia jego własnego

celu kształcenia (uwarunkowanego przez różne czynniki np. uzdolnienia, sprzyjające okoliczności materialne czy środowiskowe);

Po czwarte, autor wskazuje na zasadę terapii pedagogicznej, czyli w pierwszej kolejności poznanie dziecka i opracowanie diagnozy, a następnie wspólna praca ze środowiskiem tak, aby polepszyć sytuację dziecka i stworzyć mu możliwie najlepsze warunki do pokonania trudności;

Wreszcie po piąte, to zasada współpracy z rodziną, dotycząca wspólnego, uzgodnionego działania szkoły oraz domu, aby wspomagać wysiłek dziecka na drodze ku usprawnieniu i rozwojowi (Wyczesany, 1998, s. 47).

Z kolei Maria Grzegorzewska (1968) wymieniała następujące zasady pracy rewalidacyjnej:

- kompensacja – co oznacza zastąpienie zamkniętych, uszkodzonych dróg kontaktów ze światem, innymi dostępnymi w danym przypadku;
- korektura niesprawnie działających narządów upośledzonych, a więc ich zaktywizowanie, uczynnienie i wykorzystanie w granicach możliwości jednostki przy zastosowaniu sposobów dostępnych ówczesnej nauce;
- usprawnienie możliwie wszystkich nietkniętych przez upośledzenie czynności danego osobnika, czyli zasobu najsprawniej działających funkcji, bez uszkodzeń i braków, które mają stanowić główną podstawę dla przebiegu działalności rewalidacyjnej.

A zatem „zadania pracy rewalidacyjnej obejmują przywracanie zdrowia, umożliwienie rozwoju fizycznego, kompensowanie braków i uszkodzeń, akcję korygowania, usprawniania i dynamizowania, [a także] wykształcenie ogólne i zawodowe jednostki, [jej] rewalidację psychiczną [...] i uspołecznianie” (Wyczesany, 1998, s. 48).

Założenia dotyczące celów i zadań kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo wynikają z ogólnych zasad polityki oświatowej naszego kraju. W interesie państwa leży zapewnienie każdemu człowiekowi prawa do nauki, wychowania i przygotowania do życia. Zadaniem systemu kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo jest stworzenie pełnych warunków dla aktywizacji psychofizycznych zasobów poszczególnych jednostek i ich wszechstronnego rozwoju na miarę indywidualnych możliwości każdej osoby (Wyczesany, 1998, s. 84–85). Szkoła specjalna ma zatem na celu przywrócenie osób niepełnosprawnych intelektualnie społeczeństwu jako jednostek możliwie najbardziej autonomicznych, niezależnych i produktywnych. Innymi słowy, szkoła specjalna przygotowuje dzieci upośledzone do życia w społec-

czeństwie. „A chociaż żadna pedagogika ze wszystkimi swoimi metodami nie zdoła z dziecka upośledzonego umysłowo uczynić dziecka o normalnym poziomie intelektualnym, to może spowodować, że osiągnie ono dobry poziom przydatności społecznej” (Sękowska, 1982, s. 174).

Andrzej Giryński (1996, s. 163–164) podkreśla, że szkoła jest obok rodziny środowiskiem wychowawczym, wywierającym w sposób bezpośredni wpływ na rozwój dziecka. Działalność szkoły ma charakter planowy i zorganizowany, w związku z czym staje się ona jednym z podstawowych środowisk wychowawczych. Szkoła specjalna jako instytucjonalne środowisko wychowawcze odgrywa wiodącą rolę w procesie rewalidacji, mającym na celu stworzenie optymalnych warunków do wywołania korzystnych zmian w rozwoju psychofizycznym i społecznym dziecka upośledzonego umysłowo (Łaś, 1977, s. 58). Dlatego w zakresie edukacji specjalnej istnieje podział uwzględniający predyspozycje psychiczne i umysłowe poszczególnych jednostek, dzieląc placówki na te, które przeznaczone są dla dzieci z lekkim niedorozwojem i te, które upośledzone są w stopniu umiarkowanym i głębokim¹⁾.

Niezależnie od poziomu oraz formy kształcenia specjalnego (dla lekkich, umiarkowanych i głębokich upośledzeń), osiągnięcie właściwych skutków edukacyjnych i wychowawczych, będzie możliwe jedynie w przypadku włączenia się w ów proces zarówno szkoły, rodziców, jak i zakładów pracy. W tym ostatnim ogniwie, jakim jest możliwość aktywności zawodowej, weryfikuje się wartość całego systemu szkolnego. „Stanowi on zatem ważny element kształcenia i doskonalenia zawodowego, ponieważ jednostki upośledzone umysłowo, przez uzyskanie możliwości podjęcia pracy stają się w pełni przygotowane do życia społecznego” (Wyczesany, 1998, s. 87). Jak podkreśla Aleksander Hulek (1988, s. 380), „jednym z podstawowych celów rehabilitacji osób z odchyleniem od normy jest przygotowanie ich, w miarę możliwości, do podjęcia pracy zarobkowej w warunkach normalnych bądź specjalnych, chronionych”. Ważnym etapem w przygotowaniu zawodowym osób z odchyleniami od norm jest dobór pracy – kierunku kształcenia i zatrudnienia. W doborze pracy istotne są czynniki fizyczne, psychiczne i społeczne. Uwzględnić je należy zarówno jeśli chodzi o osobę upośledzoną, jak i proponowany jej zawód. Na podstawie zestawienia właściwości i cech takiej osoby z warunkami proponowanego zawodu można dopiero stwierdzić, czy jest ona dla niej odpowiednia, i czy w tym wybo-

¹⁾ O systemie kształcenia dzieci niepełnosprawnych intelektualnie szerzej piszą Janina Wyczesany (1998) oraz Zofia Sękowska (1982).

rze uwzględnione zostały równocześnie potrzeby jednostki i potrzeby społeczne (Hulek, 1988, s. 380). Praca osób niepełnosprawnych jest bowiem wyznacznikiem ich miejsca w hierarchii społecznej, ale też warunkiem rozwoju społeczeństwa². Jak podkreśla Anna Organiściak-Krzykowska (2001, s. 137), praca jest jednym z najbardziej podstawowych sposobów zakorzenienia człowieka w strukturze społecznej, umożliwiających dostęp do różnych instytucji. Brak stałego zajęcia, niemożność znalezienia pracy, stanowi dla osób niepełnosprawnych dodatkową barierę w kontaktach z otoczeniem. Każdy człowiek, a tym bardziej upośledzony, wyrzucony poza rynek pracy, traci poczucie bezpieczeństwa, nie uczestniczy w życiu publicznym i zostaje zepchnięty na margines życia społecznego (tamże, s. 141).

Osoby upośledzone umysłowo mogą znaleźć zatrudnienie na otwartym rynku pracy, czyli konkurować w tym zakresie z pełnosprawną resztą społeczeństwa. Taka „konkurencja”, byłaby jednak z góry skazana na niepowodzenie, gdyby nie odpowiednie instrumenty prawne, które mają chronić interesy osób niepełnosprawnych i w możliwie najlepszy sposób niwelować ich braki oraz dysfunkcje³. Generalnie kwestie zatrudnieniowe osób niepełnosprawnych (zarówno fizycznie, jak i intelektualnie) zostały uregulowane w ustawie z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy⁴) oraz w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁵). Pierwszy akt prawny reguluje sprawy dotyczące zatrudniania osób, bez względu na to, czy osoby te są pełnosprawne, czy też niepełnosprawne. Natomiast ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zawiera uregulowania dotyczące tylko i wyłącznie tej grupy społecznej (Kamiński, 2006, s. 3). W ustawie o rehabilitacji (z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej

² Zdaniem Elżbiety Zakrzewskiej-Manterys (2010, s. 39) osoby upośledzone umysłowo ze względu na swoje upośledzenie są wykluczone z systemu produkcji i dystrybucji dóbr, a brak produktywności następuje u tych osób – jak pisze autorka – „bez powodu”, po prostu dlatego, że właśnie takie są.

³ Elżbieta Zakrzewska-Manterys (2010, s. 92, 106) wskazuje na nikły udział osób niepełnosprawnych intelektualnie na rynku, a działania aktywizujące ludzi upośledzonych na tle zawodowym, jako nierzadko pozbawione jakichkolwiek empirycznych podstaw, bezrefleksyjne powielanie schematów standardowego (indywidualistycznego) społeczeństwa ryzyka.

⁴ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974.24.141 z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997.123.776 z późn. zm.).

oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych), stwierdza się: rehabilitacja zawodowa ma na celu ułatwienie osobie niepełnosprawnej uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia awansu zawodowego przez umożliwienie jej korzystania z poradnictwa zawodowego, szkolenia zawodowego i pośrednictwa pracy (Głodkowska, Giryński, 2006, s. 6).

Obok zatrudnienia na otwartym rynku pracy, osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą podjąć zatrudnienie na tzw. chronionym rynku pracy. Jest to możliwe w dwóch formach, jako: zakład pracy chronionej bądź zakład aktywności zawodowej.

Status zakładu pracy chronionej może uzyskać pracodawca spełniający łącznie następujące warunki:

- prowadzący działalność gospodarczą przez okres co najmniej 12 miesięcy;
- zatrudniający nie mniej niż 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy;
- osiągający wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wysokości co najmniej 40%, gdzie minimum 10% ogółu zatrudnionych stanowią osoby zaliczone do umiarkowanego lub znacznego stopnia niepełnosprawności albo co najmniej 30% to osoby niewidome, psychicznie chore lub niepełnosprawne intelektualnie zaliczone do umiarkowanego lub znacznego stopnia niepełnosprawności (Kamiński, 2006, s. 13).

Z kolei zakład aktywności zawodowej może zostać utworzony przez powiat, gminę oraz fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. Wyodrębniona przez powyższe podmioty organizacyjnie i finansowo jednostka może otrzymać status zakładu aktywności zawodowej, jeżeli:

- koszty utworzenia i działalności zakładu aktywności zawodowej są finansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, samorządu terytorialnego lub z innych źródeł;
- zakłady te nie prowadzą działalności polegającej na wytwarzaniu wyrobów przemysłu paliwowego, tytoniowego, spirytusowego, winiarskiego, piwowarskiego, a także pozostałych wyrobów alkoholowych o zawartości alkoholu powyżej 1,5% oraz wyrobów z metali szlachetnych (tamże).

Zadaniem wskazanych podmiotów jest wyrobienie u młodzieży upośledzonej sprawności i nawyków niezbędnych do podjęcia pracy zawodo-

wej (Wyczesany, 1998, s. 137). To miejsca pracy osób z ogólnie znacznie obniżoną sprawnością lub zdolnością wysiłkową, wymagającą szczególnej opieki i ułatwień w celu zaadaptowania ich do pracy, którą mogą podjąć w przyszłości w zwykłych zakładach, bądź też stałego zatrudniania tych, którzy nie mogą zarabiać na życie pracując zawodowo w normalnych warunkach (tamże, s. 138–139). Niestety, co pokazują badania, osoby niepełnosprawne wykazują się niskim poziomem wykształcenia oraz wysokim wskaźnikiem bezrobocia. Janusz Kirenko (2006, s. 101) podkreśla, że osoby niepełnosprawne (także umysłowo) pozostające poza rynkiem pracy, biernie zawodowo podlegają silnym napięciom emocjonalnym, a trudności dnia codziennego wydają im się nie do przewyciężenia. Natomiast osoby niepełnosprawne aktywne zawodowo są bardziej zaradne, odporne na przeciwności losu, pewne siebie i zdolne radzić sobie w różnych sytuacjach życiowych (tamże, s. 100). Jednocześnie dzięki możliwości szerszego kontaktu z otoczeniem, także z osobami pełnosprawnymi, realizuje się idea integracji tej kategorii osób, które swoim postępowaniem dają świadectwo własnej wartości pozostałej, sprawnej części społeczeństwa. „Spełnienie zawodowe osób niepełnosprawnych intelektualnie ich poczucie przydatności zawodowej, możliwość znaczenia prac i jej utrzymania to warunek tego, by można było mówić o społecznym zbliżeniu, o faktycznym procesie integracji” (Głódkowska, Giryński, 2006, s. 6).

PRAWNO-ADMINISTRACYJNE UWARUNKOWANIA SYSTEMU WSPARCIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE⁶⁾

Intensywne działania ukierunkowane na kompleksowe a zarazem wielorakie usprawnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną podejmowane są zarówno przez organizacje o zasięgu lokalnym, jak i międzynarodowym. Docelowo działania te zmierzają do podniesienia jakości życia tych osób i ich rodzin tak w wymiarze osobistym, jak i społecznym (tamże, s. 6). Jednocześnie podkreślić należy, że wszelkie tego typu zmiany konieczności dotyczą sfery prawno-instytucjonalnej państwa. Kardynalną zasadą jest równość wszystkich obywateli wobec prawa. Wyraża się w niej dążenie, by procesom

⁶⁾ Ten fragment artykułu nawiązuje do zawartości podpunktu 3.1. Polityka państwa wobec osób niepełnosprawnych intelektualnie – rozwiązania systemowe, znajdującego się w książce mojego autorstwa, *Życie i praca w domu pomocy społecznej. Socjologiczne studium interakcji personelu z upośledzonymi umysłowo podopiecznymi* (2013).

społecznym nadawać coraz bardziej realne cechy integracji osób sprawnych i niepełnosprawnych intelektualnie. Integracja będzie możliwa wówczas, „jeżeli u osoby niepełnosprawnej w toku intencjonalnych oddziaływań ukształtowane będą cechy i umiejętności ważne dla procesu regulowania przez nią swoich stosunków z otoczeniem oraz podejmowania ról społecznych wynikających z jej statusu w grupach społecznych” (Giryński, 2006, s. 43). Z drugiej strony pełne i równoprawne uczestniczenie osoby niepełnosprawnej intelektualnie w życiu społecznym uwarunkowane jest w dużej mierze posiadaniem przez nią takich umiejętności interpersonalnych (zawodowych, społecznych), które mogą stworzyć jej szansę zaistnienia społecznego (tamże, s. 43). W tym wymiarze, celem działania państwa stało się zapewnienie osobom niepełnosprawnym warunków do możliwie samodzielnego i czynnego uczestnictwa w życiu zawodowym i społecznym (Zakrzewska-Manterys, 2010, s. 104). Natomiast zasadniczą „tezą wynikającą z dokonujących się zmian jest potrzeba troski o osoby niepełnosprawne jako pełnoprawnego członka społeczności i jego podmiotowe i osobiste traktowanie na tle warunków życia” (Giryński, 2006, s. 43). Działania normalizacyjne państwa zmierzają do poprawy tych warunków a zarazem traktowane są jako podstawowy obowiązek ludzi sprawnych wobec osób niepełnosprawnych. Natomiast sama idea integracji stanowi rodzaj oferty bądź stwarzanych możliwości dla tej właśnie kategorii ludzi. Jak twierdzi Beata Nowak (2006, s. 127), „procesy integracyjne pozwalają na znormalizowanie warunków życia osób upośledzonych umysłowo w takim stopniu, aby nie dopuścić do ich wtórnego upośledzenia w wyniku izolacji w życiu społecznym”. Działania podejmowane w tym zakresie obejmują po pierwsze tworzenie spójnego systemu szeroko rozumianej rehabilitacji a także opieki społecznej. Po drugie zaś prowadzą się do modyfikowania środowiska fizycznego i społecznego poprzez „likwidację barier architektonicznych, udostępnienia transportu i komunikacji, wyposażenie w odpowiednie pomoce techniczne ułatwiające uzyskanie niezależności, stwarzanie lub odpowiednie przystosowanie miejsc pracy i szkół, kształtowanie odpowiednich postaw społecznych” (Żółkowska, 2004, s. 168).

Tego rodzaju rozwiązania systemowe zwiększają możliwość zaspokajania potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie a jednocześnie sprzyjają ich społecznej integracji. Przy czym działania takie, aby w ogóle mogły być realizowane, muszą mieć ugruntowanie i legitymizację w normach oraz przepisach prawa, które określają m.in. cele i kierunki działania państwa oraz różnych podmiotów uczestniczących w rozwiązywaniu problemów osób niepełnosprawnych (Przybysz, 1997).

W Polsce przepisy prawne dotyczące osób niepełnosprawnych intelektualnie, reprezentowane są we wszystkich dziedzinach prawnych, i znajdują się w aktach normatywnych różnej rangi, także ustawowej (Żółkowska, 2004, s. 173). Warto również wspomnieć, że powstało wiele, ale w znacznym zakresie niewiążących, dokumentów w formie zaleceń, komunikatów, wytycznych, dyrektyw, obligujących członków UE do przeciwdziałania społecznemu wykluczeniu osób niepełnosprawnych, które przyjęła Polska (Żuraw, 2008, s. 35). Jednak zasadnicze prawa osób niepełnosprawnych są gwarantowane przez akty krajowe.

W systemie prawa polskiego aktem najwyższej rangi, z którego wywieść można prawa osób niepełnosprawnych jest Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku⁷⁾. Zasady i normy konstytucyjne dotyczą wszystkich kategorii obywateli, również upośledzonych umysłowo. Zgodnie z art. 30 Konstytucji „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw. Każdy człowiek, niezależnie od jego płci, rasy, wyznania, poglądów, statusu materialnego, czy poziomu inteligencji, jest obdarzony ową przyrodzoną godnością”. Innymi słowy równość wobec prawa, czyli jednakowe traktowanie wszystkich osób, stanowi podstawową wartość polskiego porządku prawnego (Guza, 2006b, s. 4). Z drugiej strony znajdują się tutaj także zapisy zakazujące dyskryminacji, o czym stanowi art. 32 Konstytucji „[...] nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym, czy gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”. Z kolei artykuł 65 Konstytucji RP zapewnia każdemu obywatelowi wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz miejsca pracy, a artykuł 69 wskazuje, że „osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą o pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej”. Ustawa zasadnicza nakłada też na władze publiczne obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym (art. 6 i art. 8) (Żuraw, 2008, s. 35).

Jednym z pierwszych aktów rangi ustawowej, który regulował problematykę szeroko pojętej opieki zdrowotnej i pomocy państwowej osobom z zaburzeniami psychicznymi, a także kwestie ochrony ich praw obywatelskich, była Ustawa o Ochronie Zdrowia Psychicznego z dnia 19 sierpnia 1994 roku⁸⁾. Z punktu widzenia interesów osób z upośledzeniem umysłowym

---

⁷⁾ Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997.78.483).

⁸⁾ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 roku *o ochronie zdrowia psychicznego* (Dz.U. 1994.111.535).

wym, ustawa ta obejmuje kilka kluczowych zagadnień. Po pierwsze, określa działania zapobiegawcze w dziedzinie promocji zdrowia psychicznego (art. 4). Dotyczy to m.in. dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym pozbawionych odpowiedniej stymulacji i warunków rozwoju, w tym poczucia bezpieczeństwa i akceptacji, oraz osób przebywających w domach pomocy społecznej w warunkach zagrażających ich zdrowiu psychicznemu. Szczególnie istotne jest tworzenie placówek specjalistycznych zajmujących się wczesnym rozpoznawaniem potrzeb dzieci z zaburzeniami rozwoju psychoruchowego (art. 4, ust. 2). Po drugie, opieka zdrowotna wykonywana w ramach podstawowej specjalistycznej opieki zdrowotnej w formie doraznej, ambulatoryjnej, dziennej, szpitalnej, środowiskowej oraz w domu pomocy społecznej (art. 5) jest bezpłatna. Po trzecie, zapewniona ma być nauka i zajęcia rewalidacyjne dla dzieci oraz młodzieży z upośledzeniem umysłowym bez względu na stopień upośledzenia. Działania te organizuje się w przedszkolach, szkołach, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, ośrodkach rehabilitacyjno-wychowawczych, domach pomocy społecznej, zakładach opieki zdrowotnej, a także w domu rodzinnym (art. 7 ust.1).

Gałęzią prawa, która w najszerszym zakresie kształtuje stosunki społeczne wszystkich obywateli jest prawo cywilne. W warstwie materialnej, obejmuje ono przede wszystkim przepisy regulujące stosunki majątkowe pomiędzy dwoma podmiotami równorzędnymi, ale także zajmuje się tzw. dobrami osobistymi, np. takimi jak: zdrowie, cześć, wolność, swoboda sumienia, tajemnica korespondencji itp., a także, w warstwie formalnej, reguluje postępowanie przed sądami powszechnymi (np. kwestie spadkowe, kwestie zatrudnieniowe, czy kwestie rodzinne itp.) (Guza, 2006a, s. 3). Osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą więc m.in. prowadzić samodzielnie gospodarstwo domowe, zawierać umowy i zaciągać zobowiązania, a także wstępować w związki małżeńskie oraz posiadać i wychowywać dzieci.

Każdy człowiek ma prawo do decydowania o swoim życiu osobistym oraz do ochrony prawnej swojej prywatności. Oznacza to, że osoba niepełnosprawna intelektualnie, która ukończyła 18 lat, ma prawo do decydowania o swoim życiu seksualnym, osobistym i rodzinnym (Zima, 2007b, s. 9). Nie można odbierać osobom niepełnosprawnym intelektualnie prawa do bycia rodzicem, choć nie każdy niepełnosprawny intelektualnie może nim być. Wykonywanie władzy rodzicielskiej zależy m.in. od predyspozycji psychicznych a nie stopnia niepełnosprawności danej osoby. Ostatecznie o władzy rodzicielskiej osoby niepełnosprawnej intelektualnie zadecyduje jednak sąd (Zima, 2007b, s. 9). Przy czym w prawie rodzinnym nie

wprowadzono zróżnicowania pozycji prawnej dzieci niepełnosprawnych i sprawnych. Warto jednak wspomnieć, że w przypadku zawarcia małżeństwa istnieją pewne, choć nieliczne zakazy związane z niepełnosprawnością intelektualną, bowiem w uzasadnionych przypadkach to sąd zezwala na zawarcie takiego związku. Z drugiej strony osoby upośledzone umyślowo mogą wyrazić swoją wolę za pomocą języka migowego albo na piśmie, a oświadczenie woli może nastąpić poza urzędem stanu cywilnego lub nawet przez pełnomocnika (Żółkowska, 2004, s. 180). Jedną z najistotniejszych kwestii regulowanych przez tę gałąź prawa jest także problematyka ubezwłasnowolnienia. Zagadnienie to jest ściśle związane z pojęciami zdolności prawnej oraz zdolności do czynności prawnych⁹⁾. Podkreśla się, że w wyniku niepełnej sprawności psychicznej i (lub) intelektualnej może zostać orzeczone ubezwłasnowolnienie tzw. całkowite lub częściowe (tamże, s. 178). Ubezwłasnowolnienie to instrument prawa cywilnego, który ma służyć ochronie prawnej osób uznanych za niezdolne do samodzielnego decydowania o sobie. Polega ono na pozbawieniu lub ograniczeniu zdolności do czynności prawnych i odebraniu tym samym możliwości wpływania na swoje życie (Zima, 2007b, s. 3). Przyjęto, że podstawowym celem jest tutaj dobro osoby niepełnosprawnej, często jednak, jak dowodzi praktyka, czyni się to nierzadko w interesie osób trzecich. Orzeczenie przez sąd ubezwłasnowolnienia osoby upośledzonej umyślowo ma daleko idące konsekwencje w postaci ograniczenia wolności osobistej i możliwości samo decydowania o sobie. Widać to m.in. w sytuacji umieszczenia jednostki niepełnosprawnej intelektualnie na obserwacji w zakładzie leczniczym. Prawo nie przyznaje bowiem osobie ubezwłasnowolnionej możliwości obrony poprzez wniesienie wniosku o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia (Żółkowska, 2004, s. 179). Z kolei ubezwłasnowolnienie wprowadza ograniczenie od-

⁹⁾ Zdolność prawna – to zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków prawnych. Według prawa polskiego zdolność prawną ma każdy człowiek od chwili urodzenia do śmierci oraz osoby prawne (np. zdolność prawna dziecka umożliwia przekazanie mu w spadku majątku, choć samodzielnie będzie mogło ono nim rozporządzać dopiero gdy uzyska zdolność do czynności prawnych).

Zdolność do czynności prawnych – zdolność do dokonywania we własnym imieniu czynności prawnych, czyli do przyjmowania i składania oświadczeń woli mających na celu powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnego (np. zdolność do zakupu samochodu, zawarcia umowy o dzieło, świadczenia stosunku pracy, sporządzenia testamentu itp.). Innymi słowy to zdolność do tego, aby samodzielnie kształtować swoją sytuację prawną (nabywać prawa i zaciągać obowiązki).

powiedzialności człowieka upośledzonego, co ma stanowić swoistą ochronę osobistą i majątkową. Prawo wprowadza zatem zakaz wyzysku strony będącej niedołączną umysłowo oraz zwolnienie jej od odpowiedzialności, jeśli z powodu choroby psychicznej lub zaburzeń intelektualnych znajduje się ona w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażanie woli (tamże).

W przypadku regulacji prawno-finansowych, można na podstawie obowiązujących przepisów stwierdzić, że osoba niepełnosprawna intelektualnie może w dowolnym zakresie przedmiotowym podejmować działalność gospodarczą byleby nie było to sprzeczne z zasadami prawa (tamże, s. 184). Nie ma bowiem norm uniemożliwiających bądź utrudniających jej podjęcie i prowadzenie np. działalności gospodarczej. Z drugiej strony osoby z niepełnosprawnością mogą korzystać z wielu przywilejów, ulg i zwolnień przewidzianych przepisami prawa. Część z nich przysługuje osobom niepełnosprawnym bezpośrednio, część zaś podmiotom, które działają dla ich dobra. W pierwszym przypadku, za pomocą ulg i zwolnień zmierza się do usprawnienia osób niepełnosprawnych. W drugim stymuluje się zarówno osoby fizyczne, jak i prawne do działania na rzecz niepełnosprawnych (tamże, s. 259). Regulacje prawne dotyczące kwestii finansowych odnoszą się także do pieniężnej formy świadczeń przysługujących osobom niepełnosprawnym. Zazwyczaj świadczenia te są realizowane w postaci: przyznawania i wypłacania zasiłku stałego, zasiłku okresowego, zasiłku celowego, renty socjalnej, gwarantowanego zasiłku okresowego, specjalnego zasiłku okresowego, opłacania składek na ubezpieczenie społeczne itd. (tamże, s. 255). System świadczeń na rzecz osób niepełnosprawnych jest dość rozbudowany i obejmuje poza wspomnianymi formami finansowymi również pomoc w postaci pracy socjalnej, usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych, lokalnych ośrodków wsparcia, udzielania informacji o prawach i uprawnieniach, ośrodków interwencji kryzysowej, świadczenia rzeczowego bądź w naturze, a także zasiłków (tamże, s. 254). Szczególną formą usług udzielanych ludziom upośledzonym są specjalistyczne usługi opiekuńcze, których cechą charakterystyczną jest ich dostosowanie do szczególnych potrzeb osoby ubiegającej się o nie a wynikających ze schorzenia lub niepełnosprawności. Innym jeszcze rodzajem pomocy skierowanej do osób z dysfunkcjami psychicznymi i/bądź fizycznymi są środowiskowe formy pomocy półstacjonarne (dziennej) służące utrzymaniu osoby w jej naturalnym środowisku i przeciwdziałaniu instytucjonalizacji, a w szczególności są to: środowiskowe domy samopomocy, dzienne domy pomocy, noclegownie itd. (tamże, s. 255).

PODSUMOWANIE

Pomoc dla osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich ochrona prawna, mają na celu umożliwienie im a także ich rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia. Celem takiego wsparcia jest zatem zaspokajanie niezbędnych potrzeb życiowych ludzi z dysfunkcjami umysłowymi bądź fizycznymi oraz umożliwienie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka (tamże, s. 250).

Bardzo istotną formą pomocy udzielanej osobom niepełnosprawnym jest zapewnienie bezpieczeństwa osobistego. Ludzie ci spotykają się bowiem z podobnymi zagrożeniami tak jak osoby pełnosprawne, lecz ich możliwości unikania tych zagrożeń są o wiele mniejsze. Z tego względu wymagają rozwiązań prawnych oraz instytucjonalnych, przyczyniających się do zwiększenia osobistego bezpieczeństwa oraz poprawy jakości ich życia (tamże, s. 258).

Dokonany w artykule krótki przegląd najważniejszych form wsparcia instytucjonalnego oraz prawno-administracyjnego realizowanych przez nasze państwo, pozwala stwierdzić, że rozwiązania te, stanowią istotny wkład w zabezpieczanie sytuacji życiowej osób niepełnosprawnych. Tworzą one warunki sprzyjające normalizacji, a także społecznej integracji tej kategorii obywateli naszego kraju, otwierając możliwości pełniejszego ich uczestnictwa w życiu społecznym. Niemniej jednak są to jedynie pewne narzędzia, czy też swoiste zasoby, które dla ich prawidłowego wykorzystania wymagają odpowiedniego zaangażowania ze strony całego społeczeństwa. Jedynie w ten sposób możliwe stanie się faktyczne wcielenie w życie idei normalizacji oraz integracji osób niepełnosprawnych.

BIBLIOGRAFIA

- Barnes, C., Mercer, G. (2008). *Niepełnosprawność*. Tłum. P. Morawski. Warszawa: Wydawnictwo „Sic!”.
- Gierba-Grodzicka, A. (2006). Różnice w poziomie funkcjonowania i rozwoju umiejętności społecznych osób z deficytem intelektualnym w stopniu umiarkowanym i znacznym po rehabilitacji prowadzonej na terenie WTZ. W: J. Głodkowska, A. Giryński (red.), *Rehabilitacja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną – od bierności do aktywności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Akapit.

- Giryński, A., Przybylski, S. (1993). *Integracja społeczna osób upośledzonych umysłowo w świetle ujawnianych do nich nastawień społecznych*. Warszawa: WSPS im. Marii Grzegorzewskiej.
- Giryński, A. (1996). *Wartości w świecie młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie*. Białystok: Wydawnictwo eRBe.
- Głodkowska, J., Giryński, A. (2006). *Rehabilitacja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną – od bierności do aktywności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe AKAPIT.
- Grzegorzewska, M. (1968). *Pedagogika specjalna*. Warszawa: PIPS.
- Guza, Ł. (2006a). *Cywilnoprawne uwarunkowania sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Seria „Sprawni w prawie”, 2, Warszawa: PSOUU.
- Guza, Ł. (2006b). *Konstytucyjnoprawne uwarunkowania sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Seria „Sprawni w prawie”, nr 1, Warszawa: PSOUU.
- Hulek, A. (1988). *Pedagogika rewalidacyjna*. Warszawa: PWN.
- Kamiński, J. (2006). *Zatrudnienie osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Seria „Sprawni w prawie”. Warszawa: PSOUU.
- Kirenko, J. (2006). *Oblicza niepełnosprawności*. Lublin: Wydawnictwo Akademicki WSSP im. Wincentego Pola.
- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. 1997.78.483).
- Kowalik, S. (1989). *Upośledzenie umysłowe. Teoria i praktyka rehabilitacji*. Warszawa: PWN.
- Krause, A. (2004). Normalizacyjne podłoże integracji. W: G. Dryżałowska, H. Żuraw (red.), *Integracja społeczna osób niepełnosprawnych* (s. 145–161). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Lipkowski, O. (1977). *Pedagogika specjalna*. Warszawa: PWN.
- Łaś, H. (1977). *Proces społecznej rewalidacji uczniów szkół specjalnych dla upośledzonych umysłowo*. Szczecin: Wydawnictwo WSP.
- Niedbalski, J. (2013). *Życie i pracować w domu pomocy społecznej. Socjologiczne studium interakcji personelu z upośledzonymi umysłowo podopiecznymi*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Nowak, B. (2006). Kształcenie ustawiczne jako element działań normalizacyjnych. W: J. Głodkowska, A. Giryński (red.), *Rehabilitacja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną – od bierności do aktywności* (s. 127–132). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe AKAPIT.
- Olszewski, S. (2005). *Postrzeganie przestrzeni życiowej przez młodzież niepełnosprawnością intelektualną w kontekście zachowań agresywnych*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej.
- Organiściak-Krzykowska, A. (2001). Proces marginalizacji bezrobotnych. W: W. Warzywoda-Kruszyńska (red.), *Lokalne strategie przeciwdziałania bezrobociu i biedzie?* (s. 135–143). Łódź: Instytut Socjologii UŁ.
- Ostrowska, A. (1997). Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób niepełnosprawnych. W: E. Zakrzewska-Manterys, G.A. Gustavsson (red.), *Upośledzenie w społecznym zwierciadle* (s. 75–95). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

- Przybysz, P. (1997). *Prawa człowieka a prawa niepełnosprawnych*. http://www.idn.org.pl/sonnszz/prawa_niepełnosprawn1.htm, dostęp: 15.11.2015.
- Sękowska, Z. (1982). *Pedagogika specjalna. Zarys*. Warszawa: PWN.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 1994.111.535).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U. 1974.24.141 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997.123.776 z późn. zm.).
- Wyczesany, J. (1998). *Oligofrenopedagogika*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Zakrzewska-Manterys, E. (2010). *Upośledzeni umysłowo. Poza granicami człowieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Zima, M. (2007a). *Ubezważnowolnienie osoby z niepełnosprawnością intelektualną*. Seria „Sprawni w prawie”, 19/20. Warszawa: PSOUU.
- Zima, M. (2007b). *Władza rodzicielska a osoby z niepełnosprawnością intelektualną*. Seria „Sprawni w prawie”, 15. Warszawa: PSOUU.
- Żółkowska, T. (2004). *Wyrównywanie szans społecznych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Uwarunkowania i obszary*. Szczecin: Oficyna IN PLUS.
- Żuraw, H. (2008). *Udział osób niepełnosprawnych w życiu społecznym*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.

SELECTED INSTITUTIONAL, LEGAL AND ADMINISTRATIVE INSTRUMENTS FOR THE SUPPORT OF PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN POLAND

ABSTRACT

The article is of a review nature and it is related to the problems of selected forms of support provided to people with intellectual disabilities in Poland. The purpose of the article is to present and evaluate the justifiability and functionality of basic instruments of support for people with intellectual disabilities in the legal and social dimension, and to specify the position of this category of our country's residents within the system of education, employment and career development policies aimed at them. The issues related to the situation of people with intellectual disabilities are treated holistically, presenting tendencies related to systemic factors that shape the normalization concept and provide a foundation for social integration policy carried out for people with intellectual disabilities.